

WALDEMAR GNIADK

Profesor Jan Mazurkiewicz – wolnomularz, twórca nowoczesnej polskiej psychiatrii i psychofizjologii

Wydział Historyczny, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk

Jan Mazurkiewicz urodził się 12 lipca 1871 w Czerwonym Dworze (koło Brześcia n. Bugiem), w rodzinie ziemiańskiej jako jedno z czworga dzieci Leopolda i Krystyny z Kowalewskich. Jednym z jego braci był Włodzimierz Mazurkiewicz (1875-1927), pionier polskiego lotnictwa, podróżnik i działacz oświatowy.

Po ukończeniu w 1890 roku IV Gimnazjum klasycznego w Warszawie, Jan Mazurkiewicz rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, z którego został relegowany za udział w obchodach 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Niektórzy badacze (wśród nich prof. L. Hass) utrzymują, że Jan Mazurkiewicz w 1890 roku ukończył studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim; taka informacja jest również zamieszczona na stronie internetowej UW. Jednakże w większości źródeł historycznych dominuje pogląd, że na przełomie lat 1895/1896 Jan Mazurkiewicz kontynuował studia medyczne w Krakowie, na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w czerwcu 1896 roku otrzymał dyplom doktora nauk lekarskich. W maju 1897 roku nostryfikował go na Uniwersytecie Jurjewskim w Dorpacie (w związku z przemianowaniem przez władze carskie Dorpatu na Jurjew).

W grudniu 1897 roku Mazurkiewicz przyjechał do Szwajcarii, gdzie do lipca 1899 roku odbywał staż w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej Uniwersytetu w Grazu u prof. Gabriela Antona. Rok akademicki 1899/1900 przywitał w Paryżu, gdzie w klinice Asile Sainte-Anne odbywał kolejny staż, uczęszczał wtedy na wykłady profesora psychiatrii klinicznej Alexisa Joffroya i profesora neurologii Jules'a Dejerine'a.

Po powrocie do Warszawy w 1900 roku podjął pracę w Szpitalu Jana Bożego, jako asystent na oddziale Karola Rychlińskiego.

W 1902 roku w warszawskim wydawnictwie Gebethner i Wolff opublikował swoją pierwszą monografię pt. „Studium psychologiczne Andrzeja Towiańskiego”.

W tym samym roku został pierwszym dyrektorem Zakładu dla Psychicznicy i Nerwowo Chorych w Kochanówce (pod Łodzią). Jednym z jego współpracowników był Witold Łuniewski. Po pięcioletnim pobycie w Kochanówce, w 1907 roku przeniósł się do Galicji, gdzie zaangażował się w stworzenie szpitala psychiatrycznego w Koberzynie (pod Krakowem) i w latach 1907-1909 decyzją Wydziału Krajowego Sejmy Galicyjskiego z dnia 12 października 1907 roku został jego pierwszym dyrektorem. Ten sam Wydział Krajowy zalecił mu odbycie podróży zagranicznych, których celem miało być poznanie budowy, organizacji i funkcjonowania nowoczesnych szpitali psychiatrycznych. Mazurkiewicz zastosował się do tego polecenia i w 1908 roku odwiedził trzydzieści trzy placówki psychiatryczne na terenie Szwajcarii, Niemiec i Holandii.

Utrzymując kontakty z lwowskim środowiskiem lekarskim, pozostawał w tym czasie związany z myślą dr. hab. Kazimierza Twardowskiego, twórcy filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej, która dużo uwagi poświęcała zagadnieniom psychologicznym.

W lipcu 1909 roku w wyniku uchwały podjętej na Wydziale Lekarskim Jan Mazurkiewicz został docentem psychiatrii na Uniwersytecie Lwowskim. Po upływie czterech miesięcy uchwała ta uzyskała aprobatę austriackiego Ministra Oświaty i Wyznań. Po przeniesieniu habilitacji na Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczął tam pracę jako wykładowca diagnostyki chorób psychicznych i psychopatologii. W listopadzie 1918 roku został powołany przez ministra Witolda Chodźkę na stanowisko Naczelnika Wydziału Opieki nad Umysłowo Chorymi w Dyrekcji Służby Zdrowia Publicznego, Ministerstwa Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy, gdzie pracował do 30 września 1919 roku, zajmując się organizowaniem struktur terenowych państwowej służby zdrowia.

W 1919 roku już jako profesor organizującej się Katedry i Kliniki Psychiatrii Uniwersytetu Warszawskiego, otrzymał nominację na Kierownika tej Katedry. Stanowisko to piastował przez dwadzieścia osiem lat, aż do śmierci.

W latach 1919-1920 był dziekanem, a następnie rektorem (1921-1922) Wydziału Lekarskiego UW. W latach 1922-1923 był prorektorem Uniwersytetu Warszawskiego.

Dzięki staraniom Towarzystwa „Fraternitas Academica” została wydrukowana „Mowa J. M. Rektora Uniwersytetu Warszawskiego prof. dr. Jana Mazurkiewicza wygłoszona w dniu otwarcia roku szkolnego 1921/1922 w auli Uniwersytetu Warszawskiego”.

Pod jego redakcją wyszły trzy tomy „Bulletin International de l'Academie des Sciences Médicales a Varsovie” (1921-1923).

Pod jego kierunkiem naukowym habilitowali się wybitni polscy lekarze: Stanisław Batawia (1898-1980) – prawnik, kryminolog i lekarz, profesor nauk prawnych, nauczyciel akademicki Uniwersytetu Warszawskiego; Gustaw Bychowski (1895-1972) – lekarz psychiatra, jeden z pierwszych polskich psychoanalityków; Ryszard Dreszer (1897-1968) – lekarz psychiatra, profesor Uniwersytetu Poznańskiego; Józef Handelsman (1883-1962) – lekarz psychiatra, członek Polskiej Akademii Nauk, prezes Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, pierwszy przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie; Mieczysław Kaczyński (1906-1985) – lekarz psychiatra, badacz schizofrenii, który po śmierci Jana Mazurkiewicza w 1947 roku kierował Kliniką Psychiatrii w Tworkach, a następnie, w latach 1950-1971, Kliniką Psychiatrii w Lublinie (Abramowicach); Witold Łuniewski (1881-1943) – lekarz psychiatra, docent psychiatrii sądowej, jeden z wielkich mistrzów masonerii polskiej; Roman Markuszewicz (1894-1946) – lekarz psychiatra, neurolog i psychoanalityk, autor licznych prac psychoanalitycznych; Stefan Pieńkowski (1885-1940) – neurolog i psychiatra, major Wojska Polskiego, ofiara zbrodni katyńskiej; Rafał Radziwiłłowicz (1860-1929) – lekarz psychiatra, profesor psychiatrii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, działacz społeczny, jeden z wielkich mistrzów masonerii polskiej; Franciszek Wichert (1885-1931) – lekarz psychiatra, neuropatolog oraz Eugeniusz Wilczkowski (1895-1957) – lekarz psychiatra, profesor psychiatrii Uniwersytetu Warszawskiego, specjalista krajowy w dziedzinie psychiatrii.

Jan Mazurkiewicz zawarł związek małżeński z Zofią *de domo* Zaleską (1886-1973). Mieli dwoje dzieci: syna Jerzego (zmarł w dzieciństwie) i córkę Zofię (1914-1972).

Dla dzisiejszego środowiska lekarskiego Jan Mazurkiewicz pozostaje jednym z twórców nowoczesnej polskiej psychiatrii i psychofizjologii. Obok Henriego Eya uważany jest za głównego przedstawiciela neojacksonizmu.

Od 1920 roku Profesor był wieloletnim prezesem Akademii Nauk Lekarskich. Od 1923 roku aż do śmierci zajmował stanowisko prezesa Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. Od 1930 roku Należał do Polskiej Akademii Umiejętności oraz Société Française de Psychologie, był prezesem Słowiańskiego Towarzystwa Neurologiczno-Psychiatrycznego (1933-1939), członkiem honorowym Łódzkiego Towarzystwa Lekarskiego, członkiem korespondentem Société Médico-Psychologique. W 1933 roku z okazji 35-lecia pracy zawodowej ukazał się poświęcony mu zeszyt „Rocznika Psychiatrycznego”.

Podobnie jak Witold Chodźko, Rafał Radziwiłłowicz i Witold Łuniewski, na początku lat dwudziestych XX wieku Jan Mazurkiewicz został inicjowany do wolnomularstwa w Łoży „Wolność Przywrócona” na symbolicznym Wschodzie Warszawy, która była jedną z Łoż Wielkiej Łoży „Polacy Zjednoczeni”. W Obrazie Łoży (spisie członków) został umieszczony pod numerem porządkowym 52, przyjął imię zakonne „Jan Wyrwa”. W 1927 roku został Wielkim Jałmużnikiem w Wielkim Warsztacie (zarządzie) Wielkiej Łoży „Polacy Zjednoczeni”. W latach 1929-1931 był wielkim mistrzem Wielkiej Łoży Narodowej Polski, zastępując na tym stanowisku Stanisława Stempowskiego. Po objęciu najwyższego stanowiska w wolnomularstwie polskim energicznie rozpoczął nawiązywanie kontaktów międzynarodowych, o czym może świadczyć napisany przez niego w imieniu Wielkiej Łoży Narodowej Polski, a zachowany w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego list do Najprzewielebniejszego Wielkiego Mistrza Wielkich Opiekunów i Braci Łoży Dystryktu Kolumbia. W 1932 roku otrzymał młotek czcigodnego mistrza w macierzystej Łoży „Wolność Przywrócona” oraz został wybrany do Komisji Kontroli Wielkiej Łoży Narodowej Polski. W latach 1933-1935 był członkiem Komisji Rytów. Posiadał wyższe stopnie Rytu Szkockiego Dawnego i Uznanego, z 33. (ostatnim) stopniem włącznie, dzięki czemu zasiadał w Radzie Najwyższej RSDiU, piastując w niej godność namiestnika (zastępcy) Wielkiego Komandora. W strukturach wolnomularskich pozostawał do samego końca, kiedy to Wielka Łoża Narodowa Polski, wyprzedzając ogłoszenie dekretu prezydenta Mościckiego o zakazie działalności wolnomularskiej na terenie Polski, postanowiła zakończyć swoją działalność.

Profesor Mazurkiewicz przyjaźnił się ze Stefanem Żeromskim, z którym prowadził bogatą korespondencję.

2 maja 1923 roku został odznaczony przez prezydenta Stanisława Wojciechowskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta, a w 1937 roku w dowód uznania dla jego działalności społecznej i naukowej władze Republiki Francuskiej nadały mu Krzyż Oficerski Legii Honorowej.

Podczas okupacji, w latach 1943-1944 brał udział w tajnym nauczaniu jako wykładowca psychiatrii na tajnym Uniwersytecie Warszawskim, za co przejściowo był więziony przez Gestapo. Po upadku powstania warszawskiego wykładał psychopatologię na tajnych kursach w Częstochowie.

Po zakończeniu wojny, w latach 1945-1947 kierował Kliniką Psychiatrii w Tworkach, podejmując na jej rzecz różne działania.

Ze względu na sprzeczność z polityczną doktryną obowiązującą w polskiej nauce w latach 1945-1956, najważniejsze prace naukowe prof. Jana Mazurkiewicza ukazały się drukiem z dużym opóźnieniem, już po jego śmierci, dzięki ofiarności i osobistemu zaangażowaniu prof. Mieczysława Kaczyńskiego, który prace te ocalił od zapomnienia, a następnie je przygotował do druku.

W czasie okupacji niemieckiej Profesor napisał dwutomową monografię „Wstęp do psychofizjologii normalnej”, stanowiącą ukoronowanie jego działalności naukowej. Zagadnieniem, któremu dużo uwagi poświęcił w czasie swojej pracy naukowej, było podłoże anatomiczne czynności psychicznej w warunkach fizjologii i patologii. Trzeci tom pt. „Psychofizjologia w naukach społecznych” pozostał w maszynopisie i nigdy nie ukazał się drukiem.

W oparciu o poglądy Semon (mnemizm), Monakowa (koncepcja horme), Pawłowa, Orbeliego, Sherringtona, Ribota i przede wszystkim Jacksona stworzył „własną teorię ewolucji i dysolucji ludzkiego psychizmu”. W ślad za Jacksonem za dynamikę życia psychicznego prof. Mazurkiewicz uważał instynkty (popędy), które dzielił na ewolucyjnie starsze i młodsze. Teoria psychofizjologiczna Mazurkiewicza zakłada, że podłożem uczuciowości i życia popędowego jest układ wegetatywny. Według tej teorii układ autonomiczny, jako integralny składnik wszystkich pięter osi mózgowo-rdzeniowej, jest siedliskiem życia uczuciowego; jego część wzgórzowa i podwzgórzowa decyduje o uczuciach najpierwotniejszych, protopatycznych, będących przejawem popędów. Młodsze instynkty, takie jak instynkt poznawczy i syntoniczny, u zwierząt są funkcjami ośrodków podkorowych, natomiast u człowieka zostały przejęte przez ośrodki położone wyżej.

W pierwszym tomie „Wstępu do psychofizjologii normalnej” Profesor utrzymywał, że narząd czołowy jest według niego „jedynym narządem nerwowym, którego czynność nie ma swego bezpośredniego źródła w działaniu bodźców obwodowych i nie jest reakcją na te bodźce. (...) Praca narządu czołowego jest zatem z natury swej w całości intrapsychiczna, wewnątrzkorowa i właśnie dlatego pozostaje w pewnym antagonizmie do wszelkich czynności natury odruchowej, nie jest reakcją, ale jest akcją, aktywnością własną, inicjatywą i postępowaniem najdalszym od odruchów, najbardziej »dowolnym«”. W narządzie czołowym prof. Mazurkiewicz umiejscawiał najwyższe, logiczno-abstrakcyjne psychodynamizmy.

Stany psychopatologiczne tłumaczył uszkodzeniem wyższych neuro- i psychodynamizmów, spowodowanym anormalną ewolucją aktywności psychicznej lub jej dysolucją. Objawy pozytywne (halucynacje, urojenia) miałyby wynikać z wtórnego do dysolucji dynamizmów psychicznych czołowych (najbardziej zorganizowanych, bo najmłodszych ewolucyjnie) wzmożenia działalności niższych pięter uczuciowości, pozostających w związku z pamięcią psychofizjologiczną. Wyodrębnił różne typy dysolucji: prelogiczną prędką, prelogiczną schizofreniczną i psychonerwicową. W schizofrenii wyróżniał zespoły: inkoherencyjny, hebefreniczny, paranoidalny i katatoniczny, których charakterystyczne objawy mają wynikać ze stopienia określonych popędów (inkoherencja wynika z osłabienia popędu poznawczego, katatonia z osłabienia popędu kinestetycznego, stopienie uczuć wyższych z osłabienia popędu syntonicznego). Uważał, że schizofrenia jest jedynym stanem wynikającym z prawdziwej i bezpośredniej dysolucji czynności psychicznych.

Tak o działalności prof. Mazurkiewicza pisał kierownik Kliniki Psychiatrycznej Akademii Medycznej w Lublinie prof. M. Masiak: „Wyjątkowy charakter twórczości naukowej prof. Mazurkiewicza leży w na wskroś nowoczesnym, wielowymiarowym ujęciu zjawisk psychicznych. Profesor Mazurkiewicz był czołowym przedstawicielem pokolenia psychiatrów klinicystów, łączył biegłość i intuicję klinicysty z rzetelną wiedzą neurofizjologiczną i psychologiczną, dążył do stworzenia syntezy, zdając sobie doskonale sprawę z ogromnych trudności, jakie się z tym wiążą. Mijający czas i postępy badań nie zdezaktualizowały podstawowych założeń teorii psychofizjologicznej”.

Wspólną cechą działalności naukowej psychiatrów wolnomularzy takich jak Witold Łuniewski, Rafał Radziwiłłowicz i Jan Mazurkiewicz były problemy etyczne i prawne. Sprawa moralności dla psychiatrów wolnomularzy była inspiracją do publikowania prac naukowych, była czymś, co obrazuje duchową istotę człowieka.

Profesor Mazurkiewicz zmarł po długiej chorobie 31 października 1947 roku. Ceremonia pożegnalna odbyła się na terenie Szpitala w Tworkach, który od 2010 roku nosi jego imię (Mazowieckie Specjalistyczne Centrum Zdrowia im. prof. Jana Mazurkiewicza). Pochowany jest na Cmentarzu Powązkowskim (kwatery 240, rząd 6).

ADRES DO KORESPONDENCJI

Waldemar Gniadek
Wydział Historyczny
Akademia Humanistyczna
im. Aleksandra Gieysztor
ul. Mickiewicza 36B
06-100 Pułtusk
tel. +48 602-260-637
w_gniadek@poczta.onet.pl

nadesłano: 05.01.2016
zaakceptowano do druku: 20.02.2016

PIŚMIENNICTWO

1. Bilikiewicz T, Gallus J: Psychiatria polska na tle dziejowym. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1962: 212-217.
2. Grabski S: Pamiętniki. Tom 1. Czytelnik, Warszawa 1989: 333-334.
3. Hass L: Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821-1999. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1999: 309.
4. Hasło: Teoria Mazurkiewicza. [W:] Korzeniowski L, Pużyński S (red.): Encyklopedyczny słownik psychiatrii. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1986: 549-550.
5. Masiak M: Profesor Jan Mazurkiewicz (1871-1947) – najwybitniejszy polski psychiatra. [W:] Bilikiewicz A (red.): Psychiatria w Polsce. Wydawnictwo Via Medica, Gdańsk 2002: 166.
6. Nasierowski T: Jan Mazurkiewicz (1871-1947). Postępy Psychiatrii i Neurologii 1994; 3: 119-130.
7. Nasierowski T: Psychiatria a wolnomularstwo w Polsce. Neriton, Warszawa 1998: 22, 32-34, 40-43, 184-189, 234-239.
8. Nasierowski T: Listy do przyjaciela: psychiatria polska początku XX wieku w listach Jana Mazurkiewicza do Witolda Chodźki. Postępy Psychiatrii i Neurologii 2002; 11(4): 391-403.
9. Nasierowski T: Zakład dla umysłowo i nerwowo chorych w „Kochanówce” oraz Łódź w listach Prof. Jana Mazurkiewicza do Stefana Żeromskiego z lat 1902-1907. Ówczesne poglądy naukowe Jana Mazurkiewicza. Psychiatria Polska 1987; 21(6): 540-545.
10. Nasierowski T, Birthman J: Freemasonry and psychiatry in Poland. History of Psychiatry 2012; 23(3): 329-341.
11. Zakrzewski T: Hasło: Jan Mazurkiewicz. [W:] Maria J, Mieroszewski K (red.): Polski Słownik Biograficzny. Tom 20: 310-311.